

**Методичні рекомендації Луганського ОІППО
«Діяльнісний підхід до організації національно-патріотичного виховання
в закладах загальної середньої освіти у 2020–2021 н. р.»**

*Лазарева С. В., методист
кафедри управління освітою
Луганського ОІППО*

Розвиток в учнівській молоді національної свідомості, формування почуття патріотизму на засадах духовності та моральності, популяризації духовно-культурної спадщини українського народу є актуальним виховним напрямом системи освіти та важливим складником освітнього процесу.

У Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 (далі – Стратегія), зазначено, що актуальність національно-патріотичного виховання зумовлюється необхідністю об'єднання та розвитку суспільства, сучасними викликами, що постали перед Україною і вимагають постійного вдосконалення системи національно-патріотичного виховання.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму й утвердження національних цінностей.

Система національно-патріотичного виховання потребує комплексної організації – через освітній процес і позаурочну роботу, створення педагогічних умов, що забезпечують формування нового українця. Ефективність процесу національно-патріотичного виховання залежить від повноти реалізації всіх його складників. Основними складовими частинами національно-патріотичного виховання залишаються: громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-маральне, які забезпечують формування національних та європейських цінностей:

- морально-етичних (гідність, чесність, національна самосвідомість, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе й інших людей);
- соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови та культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність).

У новій редакції Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОНУ від 29.07.2019 № 1038) ураховано європейський і євроатлантичний курс України та уточнено складові частини національно-патріотичного виховання. Окремими напрямами реалізації Концепції визначено:

- упровадження громадянської освіти відповідно до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні;

- реалізацію положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура») та плану заходів з його реалізації;
- створення сприятливих умов для діяльності молодіжних організацій.

У цьому документі зазначено, що національно-патріотичне виховання в системі освіти впроваджується шляхом реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання, плану дій щодо реалізації Стратегії, державних цільових програм з питань національно-патріотичного виховання, обласних і місцевих цільових програм з національно-патріотичного виховання, проведення заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання.

Нині, як ніколи, потрібні нові підходи та нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і базової якості особистості. Україна має давню величну культуру й історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом та міцним підґрунтям виховання дітей і молоді.

Сучасний заклад освіти має так побудувати виховну діяльність, щоб її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності. Слова «Україна», «Батьківщина», «патріотизм» мають набути для дитини особливого сенсу, тобто сприйматись «не лише розумом, а й серцем», і це завдання педагогів. Не менш важливим є виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів – Герба, Прапора, Гімну.

Патріотизм є суспільною та особистісною цінністю. Держава потребує того, щоб діти стали національно свідомими громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі. Для суспільства важливо, щоб розвиток особистості й становлення її патріотичної самосвідомості здійснювались на моральній основі.

Нормативні документи визначають основні завдання, розв'язання яких має забезпечити досягнення мети національно-патріотичного виховання учнів:

- формування національного мовно-культурного простору;
- формування активної громадянської позиції;
- утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей українського народу, національної самобутності;
- здійснення постійної комунікації з громадянським суспільством з питань національно-патріотичного виховання;
- утвердження традиційних сімейних цінностей;
- створення умов для повного розкриття духовного, творчого, інтелектуального, морального потенціалу особистості;
- дотримання моральних норм співіснування в колективі, що потребує самоорганізації, самодисциплінованості особистості та змістовного обміну моральним досвідом; формування життєвих принципів загальнолюдської моралі;
- формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, її національних інтересів;

- зосередження уваги на вивченні історичних подій та діяльності видатних суспільних діячів України, і зокрема Луганщини;
- досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, толерантності, поваги до інших культур та релігій, наявних у нашій області;
- виховання дбайливого ставлення до природних багатств країни, особливо Луганщини, поваги до її традицій;
- орієнтування педагогів та учнів на конструктивне діалогічне спілкування;
- постійне підвищення професійної компетентності педагогів області;
- упровадження в педагогічну практику колективної стратегії критичного мислення учнів, особистісно орієнтованих та проєктних технологій; інноваційних форм освітньої діяльності, опрацьованих педагогами Луганщини;
- розширення ролі батьківської спільноти, культурно-освітніх установ, громадських організацій, Міжнародних фондів, що здійснюють свою діяльність на території Луганської області.

Для забезпечення підвищення рівня якості національно-патріотичного виховання в закладах освіти, слід більше уваги приділяти плануванню роботи за зазначеним напрямом: уносити питання всіх складників національно-патріотичного виховання до планів роботи підрозділів закладу освіти, передбачити конструктивну взаємодію між суб'єктами національно-патріотичного виховання, посилювати роль сім'ї у виховному процесі.

На сучасному етапі є потреба в підвищенні педагогічної культури батьків з національно-патріотичного виховання (обговорювати питання національного, громадянського, патріотичного, морального, духовного, родинного виховання на батьківських зборах; залучення батьків до планування і проведення позакласних заходів національно-патріотичного спрямування). У роботі варто враховувати вплив батьків на дитину, адже він є стабільно високим і вагомим.

Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага та любов до державної мови, бо саме мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України. Ситуація з уживанням української мови на території Луганської області залишається проблемною.

Плекати українську ідентичність, розкривати духовний, інтелектуальний, творчий потенціал наших учнів допомагає українська мова. Ураховуючи мовні особливості нашого регіону, в освітньому процесі слід дотримуватися єдиного мовного режиму; формувати інформаційний та емоційний самобутній україномовний простір; сприяти вияву українського менталітету, способу самоусвідомлення і самоідентифікації; плекати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної сфери на основі української мови; через мовне посередництво долучати школярів до національної історії та культури.

У становленні особистості велику роль відіграє знання свого минулого та ставлення до нього. Історію треба знати, вивчати, аби творити сучасне й майбутнє, не повторюючи помилок, які траплялись у минулому. У формуванні національно-патріотичного світогляду знання історії є важливим чинником.

Формування ціннісних орієнтацій і громадянської самосвідомості слід здійснювати на прикладах героїчної боротьби українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, соборності, успадкованих від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху.

Нові суспільно-політичні реалії в Україні, що траплялись з 2014 року, по-різному відбилися у свідомості громадян, утім для молоді Луганщини поняття патріотизму, відданості загальнодержавній справі, єдності країни, активної громадянської позиції стали не просто словами, а необхідністю. Система національно-патріотичного виховання має сприяти становленню особистості, здатної брати на себе відповідальність за розвиток країни, її політичної та економічної незалежності.

Сучасним дітям бракує поваги до українського війська та правоохоронних органів, відповідального ставлення до обов'язку Захисника Вітчизни. З метою вшанування українських воїнів – учасників антитерористичної операції на Сході України, а також усебічного висвітлення фактів російської агресії проти України, слід оновити експозиції музеїв відповідних профілів, кімнат бойової слави, з обов'язковим представленням інформації про героїв АТО, волонтерів, громадян, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України, з акцентом на осіб – вихідців з Луганської області, проводити пересувні виставки доказів російської агресії; організовувати шефську допомогу українським воїнам, які брали участь в АТО, а також їхнім родинами, що потребують морально-психологічної, матеріальної або іншої підтримки.

У національно-патріотичному вихованні важливо використовувати й виховний потенціал, пов'язаний з героїзмом українців, які боролися в арміях держав – учасників Антигітлерівської коаліції та в рухах опору нацистській Німеччині та її союзникам під час Другої світової війни 1939–1945 років, учасників міжнародних операцій з підтримання миру й безпеки.

Важливим чинником національно-патріотичного виховання є шанобливе ставлення до пам'яті про жертв комуністичного та інших тоталітарних режимів в Україні, зокрема жертв Голодомору, політичних репресій і депортацій мешканців Луганської області; висвітлення внеску представників корінних народів, національних меншин України та громадян інших держав у боротьбу за державну незалежність і територіальну цілісність України, процес її державотворення.

Водночас важливим складником національно-патріотичного виховання є поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їхній внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту та вітчизняну духовно-культурну спадщину.

Важливу роль у становленні особистості відіграють органи учнівського самоврядування. Саме в колективі дитина самореалізується, самовизначається, самовдосконалюється, тому розвивати соціальну активність учнів, виховувати

почуття власної гідності, надавати можливість виявити себе як особистість – головне завдання шкільного самоврядування.

Умови для розвитку соціальних компетентностей створює Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») (далі – Гра), яка є системною формою національно-патріотичного виховання дітей і молоді, важливим засобом громадянської освіти, формування національно-патріотичної свідомості відповідно до ціннісних орієнтацій. Метою Гри є виховання громадян-патріотів, захисників державної незалежності та територіальної цілісності України як високоморальних особистостей, які плекають українські традиції, духовні цінності, володіють відповідними знаннями, уміннями та навичками, здатні реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства.

Виховний метод Гри втілюється через:

- самоосвітній просвітницький курс – самовиховання в малих групах – роях;

- самоврядування в первинних осередках – куренях (дружинах, заставах, чотах) – за методикою пластової (скаутської) гурткової системи;

- участь в освітніх наметових таборуваннях, які проводяться щороку на чотирьох рівнях (на рівні первинних осередків – куренів (у закладах освіти), на районному (міському, об'єднаної територіальної громади), обласному та всеукраїнському рівнях);

- участь у національних та місцевих змаганнях і заходах національно-патріотичного, військово-патріотичного або громадянського характеру, які проводять заклади освіти, громадські об'єднання, інші організації та установи.

Основні завдання Гри:

- 1) виховання дітей та молоді в дусі відданості принципам державної незалежності й соборності України та українському народу через плекання національних військово-патріотичних історичних традицій та створення умов для дієвого плекання українських суспільно-державницьких цінностей: національної самосвідомості, ідентичності, самобутності, волі, соборності та гідності українського народу; здобуття молоддю первинних загальновійськових і спеціальних компетентностей, у тому числі за окремими напрямками: «Джура-Оборонець», «Джура-Десантник», «Джура-Гвардієць», «Джура-Прикордонник», «Джура-Полицейський» тощо, необхідних для відстоювання державної незалежності та територіальної цілісності України, захисту державного кордону, підтримання безпеки й правопорядку в країні;

- 2) організація змістовного дозвілля; запровадження найкращих практик і методик самовиховання як однієї з ключових форм самоврядування молоді;

- 3) активізація процесу формування та закріплення навичок активного громадянства, основ самоврядування в учнівських колективах;

- 4) популяризація серед учнівської молоді здорового способу життя, активного відпочинку та життя в природі; розвиток навичок мандрівництва (туризму), орієнтування та таборування;

- 5) зміцнення міжрегіональних зв'язків і дружби дітей та молоді, навичок успішної взаємодії з однолітками з інших регіонів України, молоддю діаспори (закордонних українців);

б) заохочення дітей та молоді до вивчення історії боротьби за державну незалежність і територіальну цілісність України, формування шанобливого ставлення до жертв комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні через дослідження архівів тощо;

Розширенню кругозору сучасної молоді, вихованню моральних якостей, формуванню здорового способу життя сприяє туристсько-краєзнавча робота. У закладах освіти Луганщини накопичено чималий досвід організації різноманітних заходів туристсько-краєзнавчого напрямку. З метою активізації цієї роботи доцільне включити до планів роботи проведення Дня туризму. Строки проведення Дня туризму кожен освітній заклад може визначати самостійно (Всесвітній день туризму – 27 вересня). Програма проведення Дня туризму визначається залежно від особливостей розташування, напрямів діяльності, рівня туристсько-краєзнавчої роботи закладу освіти. Водночас перевага надається активним формам діяльності з виходом (виїздом) учасників за межі освітніх закладів, населених пунктів.

День туризму проводиться на свіжому повітрі та передбачає активний і змістовний відпочинок дітей в різних формах: одно- або дводенні туристські зльоти, змагання з видів спортивного туризму тощо. Цікавим для сучасної молоді видом змагань можуть стати туристсько-краєзнавчі квести, змагання з краєзнавчого орієнтування, туристсько-спортивні естафети. Необхідно не лише вміти орієнтуватися в населеному пункті, а й знати його «малу географію», знати історію свого населеного пункту, його історичні пам'ятки, пам'ятні місця.

Завдання можна розділити на такі види:

- ігрові: такі, що моделюють певну ситуацію, як правило, із залученням випадкових людей;
- логічні: закодоване місце розташування наступного контрольного пункту. Як правило, логічні завдання представлені у формі ребусу, головоломки, асоціативного ряду тощо;
- пошукові, у результаті виконання яких команда знаходить захований код, предмет тощо, який є ключем до розгадки наступного логічного завдання або підтвердженням проходження певного рівня.

Основні етапи підготовки гри «Квест»:

- визначення тематики;
- визначення мети й завдань;
- розробка маршруту гри з визначенням контрольних пунктів;
- складання переліку завдань;
- розробка умов проходження гри (підбиття підсумків, визначення переможців за кількістю виконаних завдань за певний час або швидкістю проходження дистанції тощо).

Естафети можуть бути туристсько-спортивні, туристсько-краєзнавчі, фольклорно-розважальні тощо. Вибір виду естафети та її етапів залежить від наявності кваліфікованих кадрів (педагогів, батьків, залучених громадських туристських кадрів) і матеріально-технічних можливостей (наявність туристського та спортивного обладнання, спорядження тощо). Необхідно

враховувати природні умови, погоду. У день туризму можливе проведення пішохідних екскурсій рідним краєм, екскурсій у природу.

Під час організації та проведення Дня туризму доцільно залучати батьківську громадськість, ветеранів туризму, відомих краєзнавців, мандрівників, представників Федерації спортивного туризму України, використовувати потенціал учнівського самоврядування закладу.

З метою надання консультаційно-методичної та організаційної допомоги в підготовці та проведенні заходів, присвячених Дню туризму в закладах освіти, доцільна партнерська взаємодія з обласним, міським центрами туризму й краєзнавства учнівської молоді, гуртками спортивно-туристичного напрямку.

Ефективність національно-патріотичного виховання в системі роботи закладу освіти та класного колективу значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, методів і форм його організації. У процесі роботи педагоги області використовують як традиційні, так і інноваційні форми та методи роботи з учнями. Доцільно впроваджувати передовий сучасний світовий, вітчизняний та регіональний педагогічний досвід. Особливої уваги потребують наочні матеріали з патріотичної тематики, їх значною мірою не вистачає педагогам Луганщини.

З метою активізації роботи з національно-патріотичного виховання в Луганській області є необхідність проводити більше переглядів та обговорення відеофрагментів (фільмів) патріотичного характеру; заходів спільно з іншими закладами, залучати батьків, співпрацювати з представниками молодіжних громадських організацій; заходів військово-патріотичного спрямування; заходів що знайомлять учнів з історією країни, області, міста (селища), де вони народилися; заходів патріотичного характеру: конкурсів, акцій, флешмобів, свят, благодійних концертів, спортивних змагань, патріотичних зльотів, екскурсій до військових частин та зустрічей з військовими, екскурсій визначними місцями України; відкривати в закладах освіти більше гуртків патріотичного спрямування.

Однією з основних тенденцій розвитку виховання в сучасній українській школі має стати пошук форм «діяльнісного патріотизму» (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, ігри-драматизації, спортивні змагання, естафети, огляди-конкурси, олімпіади, шкільні музеї, тематичні стенди, кімнати, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, творчі завдання, проекти, звіти, індивідуальні роботи, театр-експромт, колективні творчі справи, колективне творче панно, флешмоби, виставки-конкурси, фестивалі, туристичні походи тощо).

Поліпшити якість проведення виховних заходів допоможуть сучасні, різноманітні форми та методи роботи. Пропонуємо застосовувати вищезазначені форми роботи.

Пріоритетним методом виховання є проєктна діяльність. Участь у ній дозволяє учням проявити свої переконання не на словах, а на справі.

Старший шкільний вік, як період становлення особистості, має свої потенційні можливості для формування вищих загальнолюдських і морально-духовних почуттів.

Запропоновані форми й методи роботи сприяють формуванню в особистості когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів, що передбачають вироблення вмінь: міркувати, аналізувати, ставити питання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, набувати вмінь і навичок адаптації до нових суспільних відносин, адекватної орієнтації, захищати власні інтереси, поважати інтереси й права інших тощо.

Результативність національно-патріотичного виховання в закладах світи значною мірою залежить від компетентності педагогічних кадрів, які організовують та скеровують освітній процес.